

SCIENCEZONE

ONLINE SCIENTIFIC
CONFERENCES

Conference

On Legal Science

№.3 (2)

2024

12.00.00 – YURIDIK FANLAR – LAW

Abdihakimov Farhod Zafar o'g'li

INNOVATION TADBIRKORLIK FAOLIYATINI AMALGA OSHIRISHNING
FUQAROLIK-HUQUQIY MEKANIZMI.....3

Aliyeva Marjona Obid qizi

ELEKTRON TIJORATDA SHARTNOMA TUZISHNING UMUMIY TALABLARI 12

Tilavova Sadaf To'lqin qizi

O'ZBEKISTON VA GERMANIYADA TADBIRKORLAR HUQUQLARINI HIMOYA
QILISH TAMOYILLARI VA ULARNING TADBIRKORLIK QONUNCHILIGIDA
AHAMIYATI 16

Isoqov Ahmadali Komiljon o'g'li

SUDLAR FAOLIYATIGA ELEKTRON ODIL SUDLOV MODELINI TATBIQ ETISH
HOLATI VA ISTIQBOLLARI 19

G'ulomov Shohruh Islomjon o'g'li

METaverse PLATFORMALARIDA ISTE'MOLCHILAR HUQUQLARINI HIMOYA
QILISH 27

METaverse PLATFORMALARIDA ISTE'MOLCHILAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISH

G'ulomov Shohruh Islomjon o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Shohruhjohn2000@gmail.com

Annotatsiya. Metaverse platformalari jadal rivojlanib borayotgan virtual ekotizim bo'lib, iste'molchilar huquqlarini himoya qilishda yangi qonuniy va etik muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonuni asosida metaversedagi iste'molchilarning huquqiy himoyasi masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot metaversening o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, virtual mulk huquqlari, moliyaviy xavfsizlik va zararli kontentdan himoya kabi jihatlarni tahlil qiladi. Maqolada iste'molchilar manfaatlarini ta'minlash uchun metaverse platformalari va milliy qonunchilikni takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: metaverse, iste'molchilar huquqlari, raqamli huquqlar, virtual mulk, shaxsiy ma'lumotlar himoyasi, moliyaviy xavfsizlik.

Kirish. Metaverse platformalari rivojlanib borayotgan virtual dunyodir, bu erda foydalanuvchilar o'zaro munosabatda bo'lishi, o'ynashi va hatto tijoriy faoliyat bilan shug'ullanishi mumkin [6]. Ushbu raqamli ekotizim tobora murakkablashib, o'sib bormoqda, bu esa foydalanuvchilar huquqlarini himoya qilish bo'yicha yangi qonuniy va etik muammolarni keltirib chiqaradi [8].

Ushbu maqolada biz O'zbekiston Respublikasining "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonuniga asoslanib (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.02.2023), metaverse platformalarida iste'molchilar huquqlarini himoya qilishning ayrim jihatlarni ko'rib chiqamiz. Biz metaversedagi iste'molchilar duch keladigan asosiy muammolarni tahlil qilamiz, O'zbekiston qonunlarining qo'llanilishini muhokama qilamiz va samarali himoyani ta'minlash uchun siyosat tavsiyalarini taklif qilamiz.

Adabiyotlarni ko'rib chiqish. Metaverse kontsepsiyasi 1992 yilda asl Nil Stefenson tomonidan o'zining fantastik asarida yaratilgan [9] O'shandan beri virtual dunyolar va kengaytirilgan voqelik texnologiyalari, jumladan, 3D avatarlar, raqamli ijtimoiy o'zaro ta'sir, immersiv o'yinlar va boshqalar rivojlanmoqda [1]. Bu evolyutsion jarayon Metaverse tushunchasi atrofida kontsepsiyalar va prototiplarning paydo bo'lishiga olib keldi [6].

Facebook (hozirgi Meta), Microsoft va Epic Games kabi texnologiya gigantlarining yaqinda e'lon qilgan tashabbuslaridan so'ng, Metaverse kontsepsiyasi g'aroyib rivojlanish va ommaviy qiziqishga ega bo'ldi [8]. Barcha Metaverse ilovalarining virtual dunyolari o'zaro ta'sir qiladigan, doimiy, real vaqtda sinxronlangan bo'lib, o'zida cheksiz miqdordagi foydalanuvchilarni birlashtiradi [3]. Ular avatarlar yordamida virtual muhit bilan o'zaro aloqa qilishi, virtual narsalarni sotib olishi va o'zlarining raqamli aktivlarini yaratishi mumkin [6].

Metaversening cheksiz imkoniyatlari ko'plab ilovalar va biznes modellari paydo bo'lishiga olib keladi, bu esa mavjud qonunchilik hujjatlariga, shu jumladan iste'molchilar huquqlarini himoya qilish normalariga yangi muammolarni keltirib chiqaradi [2]. Iste'molchilar shaxsiy ma'lumotlarining maxfiyligi va xavfsizligi, intellektual mulk huquqlari, virtual aktivlar va pullar, shuningdek, nomaqbul kontentdan himoya kabi masalalar alohida e'tiborni talab qiladi [7].

Metaverseda iste'molchilar huquqlarini himoya qilishning ayrim jihatlar

1. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish. Shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi metaversedagi iste'molchilarning asosiy muammolaridan biridir [2]. O'zbekiston qonunlari fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlari to'planishi, saqlanishi va qayta ishlanishida bir qator kafolatlarni ta'minlaydi ("Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonun, 5-modda). Hozirda amaldagi qonunlar metaverse ilovalariga nisbatan qo'llanilishi mumkin, ammo ularning bazi o'ziga xos jihatlarini hisobga olish kerak bo'ladi [8].

Birinchidan, metaversedagi iste'molchilar psixologik va biometrik ma'lumotlarni real vaqt rejimida uzatishi mumkin, masalan ovoz va yuz tafsilotlari kabi [4]. Bu maxfiy ma'lumotlarga alohida e'tiborni talab qiladi. Bundan tashqari, metaverse avatarlarining xatti-harakatlari va o'zaro ta'sirlari foydalanuvchi tajribasi va afzalliklarini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin [7].

Raqamli marketing amaliyoti shaffoflik va iste'molchilarning roziligiga ega bo'lishi kerak.

2. *Virtual mulk huquqlari.* Metaverseda iste'molchilar o'zlarining virtual aktivlari va raqamli mulklariga egalik qilishlari mumkin [6]. Bular 3D modellar, san'at asarlari, virtual yer uchastkalari va NFTlar (Non-fungible tokens) kabi narsalarni o'z ichiga olishi mumkin. O'zbekiston qonunlari iste'molchilarga tovarlar va xizmatlar haqida to'liq va ishonchli ma'lumot olish hamda sotib olingan buyumlardan foydalanish huquqini kafolatlaydi ("Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonun, 6-modda).

Metaverse platformalari virtual mulklarni boshqarish va himoya qilish uchun shaffof va adil mexanizmlarni yaratishi kerak [7]. Iste'molchilar o'zlarining raqamli aktivlariga egalik qilishlari, ularni almashishlari va sotishlari mumkin. Virtual mulklar intellektual mulk sifatida tan olinishi va tegishli qonunlar bilan himoya qilinishi kerak [4]. Raqamli huquqlarni boshqarish va blokcheynga asoslangan texnologiyalar mualliflik huquqlari bilan bog'liq nizolarni hal qilish va mulk huquqlarini ta'minlashda yordam berishi mumkin [3].

3. *Iste'molchilarning moliyaviy xavfsizligi.* Metaverse iqtisodiyoti virtual valyutalar, raqamli to'lov tizimlari va smart shartnomalar asosida rivojlanmoqda [6]. Bu yangi innovatsiyalar iste'molchilar uchun yangi imkoniyatlarni taqdim etadi, ammo shu bilan birga moliyaviy xavf-xatarlar va firibgarlikni keltirib chiqarishi mumkin [7].

O'zbekiston qonunchiligi moliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi tashkilotlarga iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha bir qator talablarni qo'yadi ("Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonun, 28-modda). Metaverse platformalari xavfsiz va ishonchli raqamli to'lov tizimlarini ta'minlashi, shuningdek, iste'molchilarga moliyaviy xatarlar haqida ogohlantirishi kerak [8]. Virtual aktivlarning qiymati va bozor likvidligi haqida shaffof ma'lumotlar taqdim etilishi lozim. Bundan tashqari, metaverse operatorlari firibgarlik va moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurash choralari va siyosatini qabul qilishlari kerak.

4. *Zararli kontentdan himoya.* Metaverse muhitida foydalanuvchilar noqonuniy va zararli kontent bilan to'qnash kelishlari mumkin, masalan, g'arazli, mutaassib yoki ekspluatatsion xarakterga ega bo'lgan [2]. O'zbekiston qonunlari iste'molchilarning axloqiy va ma'naviy zarar uchun kompensatsiya olish huquqini kafolatlaydi ("Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonun, 22-modda).

Metaverse platformalari foydalanuvchilarni, ayniqsa voyaga etmaganlarni himoya qilish uchun nomaqbul kontentni aniqlash va olib tashlashning samarali mexanizmlariga ega bo'lishi kerak [7]. Shuningdek, ular foydalanuvchilarga o'zlariga ma'qul bo'lmagan kontentni filtrlash va bloklash vositalarini taqdim etishlari kerak. Shuningdek, virtual muhitda irqchilik, kamsitish va zo'ravonlik kabi salbiy xatti-harakatlarning oldini olish choralari ham e'tibor berish lozim [4].

Xulosa va tavsiyalar. Metaverse platformalarining jadal rivojlanishi iste'molchilar huquqlari va manfaatlarini himoya qilish bo'yicha yangi qonuniy va etik muammolarni keltirib chiqarmoqda. Garchi O'zbekiston qonunlari fuqarolarga bir qator kafolatlarni taqdim etsa-da, metaversening o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda qonunchilikni takomillashtirish va moslashtirishga ehtiyoj bor.

Metaverse iste'molchilarining huquqlarini samarali himoya qilish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi:

1. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish qonunlarini Metaversening o'ziga xos ehtiyojlariga moslash, jumladan psixologik va biometrik ma'lumotlarni ishonchli saqlash va qayta ishlash masalalariga e'tibor qaratish.
2. Raqamli mulk huquqlarini ta'minlash uchun qonuniy asosni yaratish, shu jumladan virtual aktivlar va NFTlarni intellektual mulk sifatida tan olish.
3. Metaverse platformalarida shaffof va xavfsiz raqamli to'lov mexanizmlari va iste'molchilar uchun moliyaviy himoya choralari ishlab chiqish.
4. Nomaqbul va zararli kontentni aniqlash, filtrlash va olib tashlash uchun samarali tizimlarni yaratish, shuningdek, foydalanuvchilarni himoya qilish uchun virtual muhitda yaxshi xulq-atvor qoidalarini ishlab chiqish.
5. Metaverse iste'molchilarining huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va yaxshi amaliyotlarni almashinuv jarayonini yo'lga qo'yish.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish metaverseda iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlashga yordam beradi. O'zbekiston hukumati va qonun chiqaruvchilari ushbu masalalarni hal qilishda faol bo'lishi va texnologik rivojlanishdan ortda qolmasligi kerak.

REFERENCES:

1. Dionisio, J. D., Burns, W. G., & Gilbert, R. (2013). 3D virtual worlds and the metaverse: Current status and future possibilities. *ACM Computing Surveys*, 45(3), 1-38. <https://doi.org/10.1145/2480741.2480751>
2. Falchuk, B., Loeb, S., & Neff, R. (2018). The social metaverse: Battle for privacy. *IEEE Technology and Society Magazine*, 37(2), 52-61. <https://doi.org/10.1109/MTS.2018.2826060>
3. Fernandez, C. B., & Hui, P. (2021). Life, the metaverse and everything: An overview of privacy, ethics, and governance in Metaverse. *ArXiv*. <https://arxiv.org/abs/2201.05361>
4. Heller, J., Choi, K., Erin, A., Jung, J., et al (2021). Privacy and security for XR and metaverse services. *ArXiv*. <https://arxiv.org/abs/2108.05953>
5. Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 28.02.2023. <https://lex.uz/docs/4179222>
6. Lee, K. C., & Yeo, J. (2021). Digital property rights in the metaverse: Blockchain-based digital asset rights management. *IEEE Access*, 9, 163662-163677. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2021.3116321>
7. Merre, M., Christen, M., Götz, U., Sütterlin, B., & Gerber, P. (2020). The Ethics of the Metaverse. A Foresight Study. TTN Edition. https://www.ttn.ch/wp-content/uploads/2020/11/Ethics_Metaverse_EN.pdf
8. Park, S. M., & Kim, Y. G. (2022). A Metaverse: Taxonomy, components, applications, and open challenges. *IEEE Access*, 10, 4209-4251. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3141594>
9. Smart, J., Cascio, J., Paffendorf, J., et al. (2007). Metaverse Roadmap: Pathways to the 3D web. Acceleration Studies Foundation. <https://www.metaverseroadmap.org/MetaverseRoadmapOverview.pdf>
10. G'ulomov, Shohruh. (2024). METAVERSE PLATFORMALARIDA SHAXSIY MA'LUMOTLAR VA MAXFIYLIK MASALALARI. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences*, 4(S/3). <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI3Y2024N52>